

vakfe ve ifâza yaptığı yerde vakfe ve ifâza yapmıştır. Resûlullah Arafat'tan dönerken normal yürüyüşü tercih etmiş, fakat geniş bir alandan geçtiği sırada daha hızlı hareket etmiştir (Buhârî, "Hac", 93).

Arafat'tan ifâza arefe günü güneş batarken, Müzdelife'den Mina'ya hareket ise ertesi gün güneşin doğuşu ile başlardı. Arafat'ta ve Müzdelife'de güneşe bağlı ifâzayı bazı şarkiyatçılar güneş âyiniyle açıklamışlar ve Hz. Peygamber'in güneş batmadan Arafat'tan ayrılmamayı, Mina'ya ise güneş doğmadan önce gitmeyi emretmesinin, güneş âyini çağırıştırarak bir durumu ortadan kaldırmaya yönelik bir teşebbüs olduğunu belirtmişlerdir (Â, V/1, s. 16-17; Cevâd Ali, VI, 385). İslâmiyet'in zuhuru esnasında ifâza yetkisi Advânoğulları'ndan Ebû Seyyâre Umeyle b. A'zel'de idi. Rivayete göre Ebû Seyyâre bu görevi aralıksız kırk yıl sürdürmüştür.

Mekke fethedildiği zaman Resûl-i Ekrem, muhtemelen eski sahibine bırakmak üzere icâze yetkisinin kimde olduğunu sormuş ve son sahibinin bir kız çocuğu olduğunu öğrenmişti. Böylece bu müessesenin fiilen uygulamadan kalktığı anlaşılmaktadır. Ezrakî'ye göre Mekke fethinin hemen ardından yapılan hacda müşrik Araplar'ın ifâza işini yine Ebû Seyyâre, müslümanların ifâzasını da bu konuda Hz. Peygamber'in bir emri olmadığı halde Mekke valisi sıfatıyla Attâb b. Esîd yürütmüştü. Ertesi yıl ifâzayı Resûl-i Ekrem tarafından emir-i hac tayin edilen Hz. Ebû Bekir idare etmişti (Aḥbârü Mekke, I, 185-186). Hz. Peygamber Vedâ haccında ifâza ve icâze gibi bütün imtiyazları kaldırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "fyd" md.; a.mlf., "Hacc", *Â*, V/1, s. 16-17; a.mlf., "Hac", *El*² (İng.), III, 32; Buhârî, "Hac", 91-95; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 119-124; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 68-69; Ezrakî, *Aḥbârü Mekke* (Melhas), I, 185-187; Ya'kübî, *Târîh*, I, 238-239; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 259, 285-286; İbn Abdürabbih, *el-İk-dû'l-ferid*, Beyrut 1983, III, 300; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), III, 115-116; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 216, 219, 243; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, I, 143-144, 146; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), V, 216; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Beyrut 1981, II, 205-206; Mahmûd Şükrî el-Âiûsî, *Bulûğu'l-ereb*, I, 247-248; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 384-387; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 426; II, 888, 890, 902-903; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 87-90; F. E. Peters, *The Hajj: The Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, Princeton 1994, s. 31-32, 356; "İfâza", *MuF*, V, 272.

AHMET ÖNKAL

İFFET

(الْعَمَّةُ)

İnsanın bedenî
ve maddî hazlara aşırı düşkünlükten
korunmasını sağlayan
erdem için kullanılan ahlâk terimi.

Sözlükte "haramdan uzak durmak, helâl ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak" anlamında masdar olan **iffet** kelimesi, daha çok felsefî mahiyet-teki ahlâk kitaplarında ve bunların etkisinde kalan diğer eserlerde insandaki arzu (şehvet) gücünün ılımlı işleyişinden hâsıl olan erdemi ifade etmek üzere kullanılmış ve başta gelen erdemlerden biri kabul edilmiştir. Bu kaynaklardaki iffet tanımlarını "yeme içme ve cinsî arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem" şeklinde özetlemek mümkündür (meselâ bk. İbn Sînâ, s. 108; Gazzâlî, *Mizânü'l-'amel*, s. 79; *Târîfât*, "İffet" md.). İffetli kimseye afif denir.

Kur'an-ı Kerim'de iffet kelimesi geçmemekle birlikte dört âyette aynı kökten isim ve fiiller yer almıştır. Bakara sûresinde (2/273) mal yardımı yapılmasına en çok lâyık olan yoksulların özellikleri belirtilirken, "Durumları hakkında bilgisi olmayanlar iffetli davranışları sebebiyle onları zengin zanneder" denilmekte ve bu insanların muhtaç olmalarına rağmen yüz suyu dökerek dilenmedikleri bildirilmektedir. Nûr sûresinde (24/32-33), bekâr olup da evlenme vakti gelmiş olanları evlendirmeyi öğütleyen âyetin ardından, "Evlenme imkânı bulamayanlar ise Allah lutfu ile kendilerini yeterli imkânı kavuşturuncaya kadar iffetlerini korusunlar" buyurulmuştur. İffetle ilgili âyetlerin ikisi (el-Bakara 2/273; en-Nisâ 4/6) mal mülk, yeme içme konularında ölçülü ve kanaatkâr olmayı, ikisi de (en-Nûr 24/33, 60) cinsel istekler hususunda ölçülü ve edepli davranmayı ifade etmektedir. Hadislerde hem iffet kelimesine hem de aynı kökten başka kelimelere yer verilerek konu her iki açıdan ele alınmıştır. Meselâ, "Yâ rabbi! Senden hidayet, takvâ ve iffet diliyorum" (*Müsned*, I, 389, 439) şeklinde dua eden Hz. Peygamber, Bakara sûresinin 273. âyetini delil göstererek yardıma en lâyık olan kimselerin iffetlerini korumaya çalışan yoksullar olduğunu bildirmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 2/48; Müslim, "Zekât", 2). Diğer bir hadiste, "Allah, yoksul olmasına rağmen

men iffetini korumaya çalışan mümin kulu-lunu sever" denilmiştir (İbn Mâce, "Zühd", 5). Bir hadiste Hz. Mûsâ'nın, Şuayb'ın yanında ücretli çalıştığı sekiz on yıl boyunca cinsî iffetini koruduğundan övgüyle söz edilir (İbn Mâce, "Rûhûn", 5). Hz. Osman Câhiliye devrinde tiksindiği için, İslâm döneminde de iffetinden dolayı zina etmediğini belirtmiştir (*Müsned*, I, 163).

Grek felsefesinin İslâm dünyasına girmesi sonucunda geliştirilen ahlâk felsefesinde nefsin nutuk (düşünme), gazap ve şehvet (arzu) olarak sıralanan üç temel psikolojik kapasite ve yeteneğinin itidal ölçüsünde işleyişinden üç fazilet, bunların ve bunlara bağlı diğer faziletlerin uyumlu birliği ve etkinliğinden dördüncü bir fazilet doğduğu kabul edilerek bu dört fazilet çoğunlukla hikmet, şecaat, iffet, adalet şeklinde sıralanır. İlk defa Ya'kûb b. İshak el-Kindî'nin, *Risâle fi hudûdî'l-eyyâ*² ve *rûsûmihâ* adlı felsefe sözlüğünde (*Resâ'il*, I, 177-179) "insanî erdemler" başlığı altında ele aldığı faziletler bahsi daha sonra filozofların yanında kelâmcı, fıkıhçı, hatta Gazzâlî gibi mutasavvıfların da katkısıyla gelişen ahlâk ilminin en önemli ve geniş kapsamlı konusu haline gelmiştir. Kindî, iffetin hangi psikolojik güç ve yetenekten kaynaklandığını belirtmemişse de "bedenin korunup geliştirilmesi için gerekli olan şeyleri almak, kullanmak ve gerekli olmayanlardan uzak durmak" şeklinde özetlenebilecek olan tarifiinden anlaşıldığına göre diğer düşünürler gibi o da iffeti şehvet gücünün dengeli işleyişiyle gerçekleşen bir erdem olarak düşünmüştür. Ahlâk kitaplarında "nefsânî arzulara aşırı düşkünlük" anlamındaki şehvet gücünün ifratına **şereh**, Fârâbî'nin "lezzet duyarsızlığı" dediği (*Fuṣûl müntezze'a*, s. 36) tefritine **humûd**, dengeli ve ılımlı işleyişine de iffet denilmiştir. Kindî, iffetle ilgili itidalsizliğin ifrat derecesini **hırs** terimiyle ifade ederek bunun oburluk, cinsel arzulara aşırı düşkünlük ve kıskançlığa, çekişmeye götürecek derecede menfaat düşkünlüğü şeklinde üç çeşidinin olduğunu belirtir (*Resâ'il*, I, 178-179).

Erdemli insanla nefsinin baskı yaparak kendini erdemli davranmaya zorlayan kişi arasında farklılık bulunduğunu düşünen Fârâbî'ye göre iffetli kişi, yeme içme ve cinsel konularda yasanın (sünnet) gerektirdiği kadarıyla yetinip bundan fazlasına istek duymazken nefsinin baskı yapan kimse, uygulamada yasanın gerektirdiğiyle yetinmekle birlikte içinde daima daha fazlasına istek duyar (*Fuṣûl mün-te-*

ze'a, s. 34-35). İffet, "nefiste yerleşen ve şehvetin insana galebe çalmasını önleyen nitelik" şeklinde tanımlayan Râgıb el-İsfahânî de -muhtemelen Fârâbî'nin yaptığı ayırmadan ilham alarak- âyetlerde geçen "isti'fâf" kavramını "iffetli olmayı isteme, bir çeşit mûmâresede bulunarak, kendine disiplin uygulayarak ruhunda bu erdemi geliştirmeye çalışma" şeklinde açıklamaktadır (*el-Müfredât*, "aff" md.). Râgıb el-İsfahânî iffetin şehvet gücüyle, bu gücün de hayvanî zevklerle ilgili olduğuna dikkat çekerek iffet erdemine ancak bu tür zevkler karşısında nefsin dizginlenmesiyle ulaşılabileceğini söyler.

İslâm ahlâkçıları, insanın aşırı zevklerden uzak durmasının iffet ve erdem sayılabilmesi için bu tutumun bizzat kendi bilinçli tercihinin dayanması ve güçlü bir iradî çaba ile gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtirler. Psikolojik veya bedensel bir zafiyetten, âcizlik, korkaklık ve bilgisizlikten yahut başka bir engelden dolayı zevklerini terkeden kişi erdemli sayılmaz. Aynı şekilde ileride daha fazlasını elde etmek için mevcut bir zevkten feragat etmek de erdem değildir (Fârâbî, s. 83; Ebû'l-Hasan el-Âmirî, s. 97; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 319; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 105). Özellikle Mâverdî, iffet erdemini kişinin onuru ve saygınlığı bakımından da ele alarak iffetli olmayı, nefsi aşağı sıfatlardan arındırmayı ve insanlara muhtaç konuma düşüp onların yardımıyla yaşama zilletinden korunmayı insanın kendi kişiliğine karşı ahlâkî görevleri olarak göstermiştir (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 309-321).

Ahlâk kitaplarında diğer temel erdemler gibi iffetten doğan tâlî derecedeki erdemler de kaydedilmiştir. Meselâ Gazzâlî'nin *Mîzânü'l-'amel*'inde (s. 87; krş. İbn Miskeveyh, s. 41) bu tâlî faziletler şöyle sıralanmıştır: Hayâ, mahcubiyet, mûsamaha, sabır, cömertlik, işleri güzellikle ölçüp tartma, gün yüzü ve tatlı dilli olma, kolaylaştırıcı olma, düzenlilik, güzel görünüş, kanaat, ağır başlılık, günahattan çekinme, yardımlaşma, kibarlık. Gazzâlî *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'de (III, 55) daha kısa ve farklı bir liste de vermiştir.

Başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda olgun müslüman sayılmak için sadece iman edip dinin bazı formel kurallarını yerine getirmek yeterli görülmemiş; insanın iffet, hayâ, edep, zühd, kanaat gibi faziletlerle donanması ve genellikle din bakımından günah sayılan, akıselim sahibi insanlarca da ayıp ve kötü kabul edilen tutum ve davranışlardan uzak durmasının gerekliliği de vurgulanmıştır. Fahreddin er-Râzî'nin, "Günahın gizlisinden de açığından da uzak durun" (el-En'âm 6/120) meâlindeki âyeti açıklarken yer verdiği görüşler (*Mefâtihü'l-gayb*, XIII, 167-168), İslâm âlimlerinin günahın her türlüşünden kaçınmayı dinde ve ahlâkta kemale ulaşmanın şartı olarak gördüklerine işaret eder. Hz. Peygamber'in, "Her kim ağzına ve cinsel arzularına hâkim olacağına dair bana söz verirse ben de onun cennete girmesine kefil olurum" hadisi (Buhârî, "Hudûd", 19, "Rikâk", 23; Tirmizî, "Zühd", 61), iffet erdeminin kapsamını ve İslâm ahlâkındaki önemini ortaya koymaktadır. "Her dinin bir ahlâkı vardır, İslâm'ın ahlâkı da hayâdır" meâlindeki hadis de (İbn Mâce, "Zühd", 17; *el-Muvatta'*, "Hüsnü'l-hulûk", 9) aynı gerçeği bildirir.

İslâm ahlâkçıları, diğer erdemler gibi iffetin de öncelikle ruhî bir meleke haline getirilmesi gerektiğini kabul ettikleri için insanın yeme içme ve cinsî arzularını disiplin altına alarak ruhunu bu yönde terbiye etmesinin zorunluluğu üzerinde önemle dururlar. Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'in kırk ana konusundan birini (III, 79-107) insanın mânevî ve ahlâkî hayatını yıkıma götüren tehlikelerin en büyüğü olarak gördüğü "mide şehveti" ile "cinsî şehvet"e ayırmıştır. Aynı şekilde iffeti "nefsî hayvanî zevklerden korumak" diye açıklayan Râgıb el-İsfahânî bu erdem kanaat, zühd, gönül zenginliği, cömertlik gibi erdemlerin esasları olarak görür ve iffetten yoksun olmanın bütün güzelliklerden mahrum kalmak demek olduğunu belirtir (*ez-Zerî'a*, s. 318). İffet, öncelikle bedenî hazlara ve nefsanî aşırılıklara ilgi duymaktan kurtarılmış bir ruhî yapıya sahip olmaktır; buna "kalbin iffeti" denir. Bundan sonra tam iffete ulaşmak için eli, dili, gözü, kulağı ve genel olarak bütün bedeni ahlâka aykırı davranışlardan uzak tutmak gelir.

Ahlâk kitaplarında iffetin bir tür özgürlük kaynağı olduğu belirtilir. Çünkü özgür olmak isteyen kişinin öncelikle tutkularının baskısından kurtulması gerekir. Râgıb el-İsfahânî, "En alçaltıcı kölelik şehvet köleliğidir" derken (*a.g.e.*, s. 319) İbn Miskeveyh, iffet erdemini kazanmış insanın tutkularına kul olmaktan kurtulup özgürleşeceğini belirtir (*Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 40). Gazzâlî de insandaki mevki tutkusu üzerine yaptığı tahlilleri sırasında aynı görüşü daha ayrıntılı olarak ifade eder (*İhyâ'*, III, 284).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "aff" md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "aff" md.; a.mlf., *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 312, 318-319; *Lisânü'l-'Arab*, "aff" md.; *et-Ta'rifât*, "İffet" md.; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "aff" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1010; *Tâcü'l-'arûs*, "aff" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "aff" md.; *el-Muvatta'*, "Hüsnü'l-hulûk", 9; *Müsned*, I, 163, 389, 439; III, 4; Buhârî, "Rikâk", 20, 23, "Zekât", 18, 50, "Tefsîr", 2/48, "Hudûd", 19; Müslim, "Zekât", 2, 124; Tirmizî, "Zühd", 61; İbn Mâce, "Zühd", 5, 17, "Rühûn", 5; Kindî, *Resâ'il*, s. 177-179; Fârâbî, *Fuṣûl mûnteze'a fî 'ilmi'l-ahlâk* (nşr., Fevzî Mitrî Neccâr), Beyrut 1986, s. 34-36, 83; Ebû'l-Hasan el-Âmirî, *el-Emed 'ale'l-ebed* (nşr. E. K. Rowson), Beyrut 1979, s. 97; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. İbnü'l-Hatîb), Kahire 1398, s. 37-42, 47; İbn Sînâ, *Tis'u resâ'il*, İstanbul 1298, s. 106-110; Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 309-321; Gazzâlî, *Mîzânü'l-'amel* (nşr. M. Mustafa Ebû'l-Alâ), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Cündî), s. 79-81, 87; a.mlf., *İhyâ'*, III, 54-55, 79-107, 284; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XIII, 167-168; Abdurrahman Bedevî, *el-Ahlâku'n-nazariyye*, Küveyt 1976, s. 181-183; Abdurrahman Hasan Hebenneka el-Meydânî, *el-Ahlâku'l-İslâmiyye ve üsesühâ*, Beyrut 1399/1979, II, 561-565.

MUSTAFA ÇAĞRICI

İFK HADİSESİ

H. Âişe'ye
zina iftirası atılması olayı.

Adını, Kur'an'daki olaya ilişkin âyetlerde (en-Nûr 24/11-22) iki defa geçen (en-Nûr 24/11, 12) **İFK** kelimesinden alır. İfk "İftira, en kötü ve en çirkin yalan" demektir (bk. **İFTİRA**). İfk, Kur'an'da ayrıca iki yerde (el-Furkân 25/4; Sebe' 34/43) sözlük anlamında geçmektedir. İftiraya yol açan ve hemen hemen bütün kaynaklarca Hz. Âişe'den aynı şekilde nakledilen hadise şöyle gelişmiştir: Resûl-i Ekrem Mustalik (Müreyssî) Gazvesi'nden dönerken beraberinde götürdüğü eşi Âişe, konakladıkları bir yerde sabaha karşı tekrar hareket emri verildiğinde tabii ihtiyacını gidermek üzere ordugâhtan uzaklaşır. Geri gelirken boynundaki Yemen (Zafâr) akığı gerdanlığın düşmüş olduğunu farkeder ve kendisini bekleyecekleri düşüncesiyle dönüp aramaya koyulur; ancak karanlıkta onu bulup el yordamıyla tanelerini toplayınca kadar çok vakit kaybeder. Konak yerine geldiğinde diğerlerinin hareket ettiğini görür ve yokluğunu anlayınca aramaya çıkacakları inancıyla orada beklemeye başlar; bu arada uyuyakalır. Ordunun artçılarından Safvân b. Muattal es-Sülemî görevi gereği kamp yerini kontrol